

MATURITNÝ OKRUH 9

VÝVIN SLOVENČINY OD 9. STOROČIA PO ROK 1787

Predpisovné obdobie

PRASLOVANČINA (do 8. stor.)

- **spoločný jazyk všetkých Slovanov**, mal **cca. 50 hlások** a niektoré z nich sa v súčasnej slovenčine nevyskytujú (tvrdý a mäkký jer, polomäkké spoluhlásky *ć, ź*)

STARÁ SLOVENČINA (9. stor.)

- **základ súčasných slovenských nárečí**, formovala sa **na území Nitrianskeho kniežactva**

STAROSLOVIENČINA (9. stor.)

- **1. spisovný, kultúrny a liturgický jazyk Slovanov na území Veľkej Moravy** (jazyk vladárov a duchovenstva)
- **863** (Konštantín a Metod), **na základe macedónskeho nárečia** z okolia Solúna
- mala jery, dlhú samohlásku *ě*, zložitý systém minulých časov (imperfektum, perfektum, pluskvamperfektum)

STARÁ SLOVENČINA (od 10. stor.)

- **v neskoršom období je ovplyvnená inými jazykmi** (napr. latinčina), po páde Veľkej Moravy **sa nestala úradným a liturgickým jazykom** v Uhorsku, **ALE stmel'ujúci element Slovákov !!!**

LATINČINA (11. - 18. stor.)

- **úradný a liturgický jazyk počas formovania Uhorského kráľovstva**
- **slovenčina** ako neoficiálny jazyk sa používala **na preklad latinských formúl** (aby človek rozumel, s čím súhlasí - sobáš, resp. iné náboženské rituály)

ČEŠTINA (14. - 19. stor.)

- používala sa u nás ako **jazyk administratívy** (český jazyk bol prijateľnejší pre mešťanov ako napr. latinčina a nemčina)
- Slováci vkladali **do češtiny slovenské prvky** = slovakizovaná čeština
- **liturgický jazyk evanjelikov = biblická (kralická) čeština !!!**

KULTÚRNA SLOVENČINA (16. - 17. stor.)

- **nadnárečová, ale ešte neuzákonená forma SJ, bez celospoločenskej platnosti** (napr. kultúrna západoslovenčina)

Spisovné obdobie

BERNOLÁKOVSKÉ OBDOBIE

(koniec 18. stor. - začiatok 19. stor.)

1787 = kodifikovaná Bernoláková spisovná slovenčina na základe kultúrnej západoslovenčiny trnavského typu (zopár prvkov kultúrnej stredoslovenčiny, napr. mäkké spoluhlásky)

kodifikačné príručky: *Jazykovedno-kritická rozprava o slovenských písmenách*, *Grammatica Slavica*, *Slowár Slowenský, Česko-Laťinsko-Ňemecko-Uherský*

- spisovný jazyk katolíkov !!!

ZNAKY:

- diakritický pravopis

- mäkké spoluhlásky museli byť označené mäkčeňom - *d'ed'ina*

- nerozlišovalo sa i/y

- neboli dvojhlásky /namiesto nich dlhé á, é, ú/

- hláska *j* sa zapisuje ako *g*

- hláska *q* sa zapisuje ako *kv*, *x* sa zapisuje ako *ks*

- používanie *w* (*spíwať*, *swaďba*)

- veľkým začiatočným písmenom všetky podstatné mená a výrazy týkajúce sa osôb (*Panowník*, *Wit'az*, *Národ*)

TEXT V BERNOLÁKOVČINE – pre lepšiu predstavu

Krumple aľebošto koľempír, podzemské jablka (Erdepfl'e), zemnáki, zemáki, švábska repa, švábka. Táto úroda môže sa téš v týchto našich časoch ľen veľice rozmnožená ke strove počítovať. Jedno jablko prostredné môže sa rozkrojiťna štvoro a dojamek, do zemi poklášť, každí kúšček osve. Kdo chce ešte lepšej urobiť, nech sková na semeno také hrubé krumple jako sl'epačé vajca, nech jích z jarú sadí, keď mesíc schádza na svetle okolo počátku dubňa. Krumple lúbá lachku, virobenu zem, vlchki, písečnatí grunt. Ňehasené vápno v prach rospadané je najlepši hnoj pre krumpluvú zem, aľe tento prach musí sa hned' zaorať ľebo zakopať, abi ho veter ňeuchiťil. Najľepšej schádzajú v téj zemi, v kteréj pomínutém roku róstol tabak, repa alebo kapusta. Do nového hnoja ňesad' krumple, ľebo poróstmú do vnaťi. Krumple sada sa hlboko na tri côle do jamek, jamki musá biť jedna od druhej ďaľeko na pól druha strevícu. Keď bi skoro ze zemi vikľil'i a obával bi si sa, že d'englavá vňať zmrzne, priháďž ju ze zemú.

POZNÁMKA: Tento maturitný okruh sa dá prepojiť aj s MO o Štúrovi, resp. s inými, ktoré sa týkajú vývinu slovenského jazyka.

ĽUDOVÁ SLOVESNOSŤ

Ľudová slovesnosť je súčasťou ľudovej kultúry. Pod pojem **Ľudová slovesnosť** sa zahŕňajú slovesné výtvory, ktoré po stáročia žijú v ústnej tradícii širokých ľudových vrstiev (piesne, rozprávky, povesti, porekadlá, príslovia, hádanky atď.). Ľudová slovesnosť je súčasťou ľudovej kultúry, ktorú okrem nej tvoria: ľudová hudba, ľudový tanec, ľudové zvyky a obyčaje, ľudové výtvarníctvo, ľudová architektúra (staviteľstvo).

Medzi **základné znaky** ľudovej slovesnosti patrí:

- **ústne tradovanie** - ide o výtvor talentovaných rozprávačov - interpreti boli zároveň jej spolutvorcami (šírenie ústnym podaním z pokolenia na pokolenie)
- **kolektívny charakter** - platili kolektívne pravidlá a normy, spoločný podiel viacerých ľudí na tvorbe
- **anonymnosť** – autor je neznámy
- **reprezentatívnosť** - vzťah k tradíciám národa, vlastenectvu a národnému povedomiu

Medzi **žánre ľudovej slovesnosti** zaradíme:

- **Ľudovú poéziu** - lyrické piesne, balady, legendy, koledy
- **Ľudovú prózu** - rozprávky, povesti
- **Ľudovú drámu** - obradné (nadväzujú na obrady a sú spojené so sprievodom masiek), koledné (vianočné, veľkonočné), bábkové drámy
- **malé folklórne žánre** - príslovia, porekadlá, úslovia, zariekania, zaklínania, hádanky
- **detský folklór** - riekanky, uspávanky, hry a piesne k hrám

Slovenské **ľudové rozprávky** môžeme rozdeliť na:

- **rozprávky o zvieratách** - vystupuje v nich líška ako prefikanec, vlk ako hlupák, medveď ako dobrák
- **fantastické rozprávky (čarovné)** - vystupujú v nich čarovné bytosti, kladú prekážky alebo pomáhajú, využívajú trojstupňovú gradáciu (najstarší, mladší, najmladší), ustálené zvraty a vety (kde bolo tam bolo), dobro vždy zvíťazí nad zlom
- **realistické rozprávky** - ústrednou postavou je chudobný človek, pomáha mu iba jeho vlastná múdrosť, šikovnosť a dôvtip

Povesti: Podobné rozprávke, majú jednoduchý dej a sú krátke. Majú často reálny základ. Po rozprávkach sú najrozšírenejším epickým žánrom ľudovej slovesnosti. Vznikali v celej európskej kultúre. S rozprávkami majú spoločné množstvo čarodejných a fantastických dejov. Rozprávky sa končia dobre, čo v povesti

nemusi byť. **Povesti vždy majú reálny základ**, ktorým môže byť miesto deja, udalosť alebo skutočná historická postava.

Súčasťou ľudovej slovesnosti sú aj príslovia, porekadlá a pranostiky:

PRÍSLOVIA – predstavujú ľudový poetický výtvor, ktorý v uzavretej myšlienke zovšeobecňuje ľudovú múdrosť a má poučný zámer. Príslovia rozdeľujeme na:

- **príslovia o práci** (*Kto chce žať, musí siať*),
- **príslovia o človeku a spoločnosti** (*Sýty hladnému neverí*),
- **príslovia o rodinnom živote a priateľstve** (*Nových priateľov nadobudni, starých nezabudni*),
- **príslovia o fyzickej a duševnej stránke človeka** (*Kto je skúpy, ten je i hlúpy*).

ĽUDOVÉ PRÍSLOVIA O PRÁCI

Kto nikdy nezačne, nikdy nedokončí.

Čo máš urobiť dnes, neodkladaj na zajtra.

Práca má horký koreň, ale sladké ovocie.

Za rana za rosy najlepšie sa kosí.

Dobrá práca sa sama chváli.

POREKADLÁ – sú obrazným pomenovaním konkrétnej situácie, deja. Sú blízke prísloviám, ale nemajú poučný zámer.

ĽUDOVÉ POREKADLÁ

Koňa hľadal, na ňom sedel.

Má hluchú muchu v uchu.

Padol z koňa na somára.

PRANOSTIKY – predstavujú určité ľudové skúsenosti alebo pozorovania javov v prírode a počasia.

JESENNÉ PRANOSTIKY

SEPTEMBER – z poľa ber!

Na Václava mráz nastáva.

Michal zimou kýchal.

Keď sa v OKTÓBRI blýska, zima je blízka.

Valentína – mnoho vinka.

Na svätého Lukáša – hojnosť chleba, koláča.

Hrmavica v NOVEMBRI znamená rok úrodný.

Keď na Katarínu hus stojí na ľade, na Vianoce bude stáť na blate.

Na Martina medveď liha.

Najstaršie pamiatky ľudovej slovesnosti pochádzajú z pohanského obdobia: pracovné a obradné piesne, zaklínadlá. Od 10. storočia sa slovesnosť postupne zbavuje pohanských prvkov – prijatie kresťanstva. Vznikajú nové žánre: ľúbostné, žatevné, svadobné piesne, balady, fantastické rozprávky.

Od druhej polovice 15. storočia sa do stredu pozornosti dostáva historická tematika. Vznikli nové žánre ako napr.: historická pieseň, historická balada, historická povesť. Ich najčastejšou tematikou boli vpády Turkov, hrdinská obrana hradov a zámkov. Obľúbenou postavou historických povestí bol kráľ Matiaš. Vzniká aj mnoho miestnych povestí – o hradoch, zámkoch.

Po 17. st. vzniklo mnoho zbojníckych a vojenských povestí s jánošíkovskou tematikou, vojenských a regrútskych piesní. Zbojnícke piesne vyjadrujú túžbu ľudu po spravodlivosti. Najobľúbenejšou postavou bol Juro Jánošík. Vojenské a regrútske piesne zobrazovali násilné odvádzanie na vojnu, žiaľ mládencov. Od 19. stor. sa ľudová slovesnosť začala zbierať, napr.: P. J. Šafárik, J. Kollár, Ján Francisci – Rimavský, Pavol Dobšinský.

Pre štúrovcov sa ľudová slovesnosť stáva vzorom tvorby. Prebrali z nej rýmy, žánre, hrdinov (silný, múdry, krásny).

POZNÁMKA: Ovládať pojem umelá literatúra – literatúra, ktorej autor je známy!